

ב-ד דבר אחר: "נפשות" לכך הוא בא. אין לי אלא איש שהעריך, בין העריך איש ובין אשה ככתוב "איש כי יפליא" שמשמע דוקא איש שהעריך. אשה שהעריכה איש, וכן אשה שהעריכה אשה — מניין? תלמוד לומר "בערך נפשות" ומשמע שכל הנפשות בין איש ובין אשה יכולים להעריך.

דבר אחר: "נפשות" למה נאמר? לרבות מנוול ומוכה שחין, שאם העריכו אותם חל חיוב הערך. שיכול נקיש נדרים לערכין מהפסוק "נדר בערך", ונאמר כל שישנו בנדר דמים ישנו בערכין, וכל שאינו בדמים כמנוול ומוכה שחין שאין להם שוויות, אינו בערכין.

תלמוד לומר "נפשות", לרבות כל שהוא נפש, ואפילו כשאין לו דמים.

והביאו את כל הברייתא משום דרשה זו, שבזה מיושב מה ששאלנו מנין דבר זה שמנוול ומוכה שחין נערכים. ועוד דורשים:

"והיה ערך הזכר" — לרבות טומטום ואנדרוגינוס לדמים מ"והיה". שיכול נקיש דמים לערכין, מהכתוב "נדר בערך", ונאמר: כל שישנו בערכין ישנו בדמים, וכל שאינו בערכין, כטומטום ואנדרוגינוס, אינו בדמים, תלמוד לומר "והיה ערך" שישנם בדמים. [ואף שעיקר הפסוק מדובר בערכין, אם אינו ענין לערכין תנייהו לדמים. רש"י].

ועכשיו מפרש מנין לנו שטומטום ואנדרוגינוס אינם בערכין: "זכר" ולא טומטום ואנדרוגינוס. יכול לא יהו בדין ערך של איש⁽⁵⁷⁾, כיון שאינם ודאי איש, אבל יהיו בדין ערך של אשה שהוא הפחות ביניהם? תלמוד לומר "והיה ערך הזכר [ובהמשך הפסוקים] ואם נקיבה היא" — זכר ודאי נקיבה ודאית חייבים בערכין, ולא טומטום שספק הוא, ולא אנדרוגינוס שיש בו צד זכר וצד נקיבה.

ועכשיו חזרנו לפרש את תחילת הברייתא

מהרא"ש שהיינו אומרים שחל רק הערך של הראשון ולא של השאר, וזוהי לכאורה גם כוונת התוספות.

והרמב"ם [פ"א מערכין ה"ח] כתב: האומר ערך אלו עלי נותן ערך כולן כל אחד ואחד לפי שניו ואם היה עני נותן על ידי כולן ערך אחד עני וכו' עכ"ל. והיינו שעני שהעריך מאה אנשים נותן על כולם שקל אחד שזה השג ידו, ומקורו של הרמב"ם לזה הוא מהתוספתא.

וביארנו השפת אמת החזו"א והגרי"ז, שאין זה כאומר שני ערכים עלי שבזה מסתפקת הגמרא בפרק שני אם נפטר בסלע אחד לשניהם, שכאן כיון שאמר ערך מאה עלי הרי הכל הוא ערך אחד ונותן סלע אחד לכולם, וזה החידוש

בגמרא בערך מאה שכולו ערך אחד ואם הוא עני נותן סלע אחד לכולם.

עוד כתב השפת אמת לבאר שהרי עשרה אנשים נמכרים בפחות מאשר כל אחד מהם נמכר לחוד, ואם אומר דמי עשרה עלי נותן דמים פחותים כפי כמה שנמכרים עשרה יחד בשוק, והיה מקום לומר שגם בערכין אם אמר ערך מאה יהיה הערך פחות, ובזה החידוש שגם בערך מאה השיעור הוא כערך הקצוב בתורה.

57. הקשה השפת אמת, הרי זה פשוט מסברא שאי אפשר לחייבו בערך איש, כי הרי הוא ספק אשה, ולמה צריך על זה דרשה. ותירץ, שיש לומר שהחידוש הוא אף על פי

אמר מר: "בערכך" לרבות ערך סתם!

מאי ערך סתם?

דתניא: האומר ערך סתם עלי ולא פירש של מי, אלא אמר הרי עלי ערך ותו לא, נותן כפחות שבערכין. וכמה פחות שבערכין – הערך של נקיבה מבת חדש עד בת חמש שנים, שהוא שלשת שקלים.

ופריך: ואימא חמישים שקלים כפי המרובה כערך זכר מבין עשרים עד ששים?

ומשני: כלל הוא, תפסת מרובה – לא תפסת! כי מנין לך לתפוס בדוקא את המרובה? אבל אם תפסת מועט – תפסת! שזה ודאי אמת, כי במרובה נכלל המועט.

ותו פריך: ואימא שקל, שהוא המועט שבערכין, "דכתיב וכל ערכך יהיה בשקל הקדש"?

ומשנינן: ההוא קרא, ב"הישג יד" הוא דכתיב, שאם עני הוא ואין ידו משגת לשלם את מלא ערכו לא יעריכנו הכהן בפחות משקל. אבל דין ערך קצוב אינו בפחות מג' שקלים.

ופריך: ואלא כיון שערך סתם הוא שלשה סלעים – קרא ד"בערכך" שממנו לומדים ערך סתם, למה לי? והרי פשוט מסברא

שצריך ליתן את הערך הקצוב הנמוך שבערכין!

ומשנינן: אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: לומר שאינו נידון, האומר ערך סתם, ב"הישג יד", שאף אם אין ידו משגת אלא שקל אינו נפטר בפחות מג' שקלים.

מאי טעמא אין האומר ערך סתם נידון בהישג יד כמו כל המעריכים?

ומשנינן: האומר ערך סתם – כמפרש דמי שמתחייב שלשה שקלים. ודוקא באומר ערך פלוני עלי ואינו מפרש הערך, שלא מוכח כמה התחייב, שהרי אין הכל יודעין את שנות⁽⁵⁸⁾ הנערך, שם יש דין הישג יד, אבל בערך סתם דבר גלוי הוא שמתחייב בערך הקצוב הנמוך ביותר שהוא ג' שקלים.

איכא דאמרי, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: להכי אתא קרא, לומר דאף ערך סתם נידון בהישג יד.

ופריך: פשיטא, וכמו בשאר ערכין?

ומשני: מהו דתימא כמפרש דמי, וכאומר ג' שקלים עלי שלא שייך בדין הישג יד, קמ"ל שהוא כשאר ערכין וחולק על הלשון הראשון להלכה.

ומפרש עכשיו את כל המשך דברי הברייתא

58. כך פירש רש"י, והתוספות הקשו עליו, שהרי כשמעריך אדם הוא יודע שאינו פחות מבין חודש וערכו הוא לפחות חמשה שקלים ומכל מקום נפטר בשקל כשהוא עני.

ולכן פירשו התוספות שאומר ערך סתם עלי הוא כמו שאומר הרי עלי שלשה שקלים לבדק הבית שבזה אין דין השג יד, ורק בערכין

שאחר כך נקרע ונמצא זכר, שמכל מקום איננו בערך איש אלא בערך אשה. ובעולת שלמה תירץ, שנפקא מינה לתפיסה, שאם הוא ספק הרי מועילה תפיסה למאן דאמר תקפו כהן אין מוציאין מידו, ויש לומר שזה בא הפסוק לומר, שבתורת ודאי איננו נידון בערך איש, ואם תפס גזבר ההקדש, מוציאין מידו.

ואלא דרשה ד"נפש" "נפשות" למה לי? לדרשה אחרת בא, כדבעינן למימר לקמן, להביא מנוול ומוכה שחין.

ובהמשך הברייטא שנינו:

דבר אחר: "נפשות". אין לי אלא אחד שהעריך אחד. אחד שהעריך מאה מניין? תלמוד לומר "נפשות".

דבר אחר: "נפשות". אין לי אלא איש שהעריך, בין שהעריך איש בין שהעריך אשה. אשה שהעריכה איש, ואשה שהעריכה אשה, מניין? תלמוד לומר "נפשות".

דבר אחר: "נפשות", להביא מנוול ומוכה שחין.

ומקשינן: והא אפיקתיה ל"נפשות" להנך דרשות למעלה, ואיך אפשר עוד לרבות מנוול ומוכה שחין?

ומשנינן: הנך, אחד שהעריך מאה ואשה שהעריכה, לא צריכא קרא של "נפשות" שכתוב בלשון רבים. כי גם אם היה כתוב "נפש" בלשון יחיד היינו לומדים את הכל, בין דבר שהנשמה תלויה בו ובין אחד שהעריך מאה ובין אשה שהעריכה. ש"נפש" משמע גם נפשות הרבה, וגם אשה, וגם דבר שהנשמה תלויה בו. ואע"ג ששלש דרשות

זה שאמר התנא בברייטא: "בערכך" — ערך כולו הוא נותן ואינו נותן ערך אברים! קשה: והא אפיקתיה לפסוק זה לדרוש ממנו ערך סתם, ואינו מיותר לדרשה זו.

ומשנינן: קרי ביה התנא דורש כך: הרי היה יכול לכתוב "ערך" וכתוב "בערכך", ומיותר הבי"ת וגם הכ"ף, ודורשים מזה את שתי הדרשות.

וממשיכה הברייטא: יכול שאני מוציא דבר שהנשמה תלויה בו שלא נערך, תלמוד לומר "נפשות". ולאחר מכן דורש התנא מפסוק זה "נפשות" — ולא המת, שמת אינו נערך, וקשה: והא אפיקתיה לפסוק של "נפשות" לדרשה אחרת, ואיך דורשים ממנו שתי דרשות?

ומשנינן: קרי ביה: היה יכול לכתוב "נפש", וכתוב "נפשות", ומיתור הלשון רבים נדרשת הדרשה השניה.

ועל הדרשה הזו "אוציא את המת שאינו נערך ולא אוציא את הגוסס, וייערך, תלמוד לומר "והעריך והעמיד", שאין הגוסס נערך. מקשים: אי הכי — מת נמי תיפוק ליה "מוהעמיד והעריך" שהרי אינו בר העמדה, ולמה צריך את המיעוט של "נפשות"?

ומשנינן: הכי נמי שגם מת ממעטים משם.

אך דעת רש"י שגם האומר ערך סתם החיוב הוא מפרשת ערכין, ולכן הוצרך רש"י לפרש שבזה אין דין השג יד, כי כשודע מה הסכום שמתחייב, בזה אין דין השג יד, וכן מבואר ברמב"ם [פ"ג מערכין ה"ח] שגם בערכין אם אמר ערך פלוני עלי חמישים סלעים איננו בהישג יד כיון שפירש את התחייבותו.

כשאומר ערך פלוני עלי שם נאמר דין השג יד. וכתב הגרי"ז, שיש כאן מחלוקת רש"י ותוספות בגדר החיוב של ערך סתם, שלדעת תוספות ערך סתם איננו כלל מדין ערכין אלא נדר דמים לבדק הבית שבזה לא נאמר דין השג יד.

ואנדרוגינוס?

ומשנינן: **אמר רבה: צריך את הפסוק לומר שאף בטומטום ואנדרוגינוס נידון כל אבר בכבודו!** שאם נדר דמי אבר שהנשמה תלויה בו נותן דמי כולו. **כי פלקא דעתך אמינא "נדר בערכך נפשות" כתיב ומשם נלמד הדין שנידון בכבודו [מהריבוי "נפשות"]**, ונימא: **כל שישנו בערכין נידון בכבודו, וכל שאינו בערכין, כטומטום ואנדרוגינוס, אינו נידון בכבודו, קמ"ל שאף מי שאינו בערכין נידון בכבודו.**

אמר ליה אביי: וכי מי דלא איתיה בערכין, מי יש בו דין נידון בכבודו? והתניא: האומר **ראש עבד זה הקדש**, ואת שאר גופו לא הקדש, **הרי הוא והקדש שותפין** (61) (62)

הן מכל מקום היינו לומדים את כולן מהפסוק "נפש". **מאי טעמא? כי שקול הוא כל הג' דרשות הללו ואין להעדיף אחת על חבירתה,** ומי מהן תוציא, ובהכרח **יבואו כולם.**

כי איצטריך קרא "נפשות" בלשון רבים למנוול ומוכה שחין שנערך הוא דאיצטריך.

ועל הדרשה "והיה ערכך" — **לרבות טומטום ואנדרוגינוס לדמים!** שאלנו: **דמים — למה לי קרא לרבות?** [ואף שביארה הגמרא לעיל שהיינו דנים להקיש דמים לערכין וכמו שאינן נערכים אינם נידרים מ"מ קשה איך נעלה בדעתנו לומר כך], **לא יהא אלא כמו דאמר "דמי דיקלא" עלי!** **אילו אמר "דמי דיקלא" — מי לא יהיב** (59) **דמיו להקדש? ובמה נגרע** (60) **טומטום**

59. הקשה השפת אמת אולי נאמר שזה עצמו החידוש שגם דבר שאין לו דין ערכין יש לו דין דמים.

ותירץ שאם כן, היתה הברייתא צריכה לומר זאת על שדה ודקל עצמם שיש להם דין דמים, ומזה שלא הזכירה הברייתא שדה ודקל אלא טומטום ואנדרוגינוס, מוכח מכאן שיש חידוש מיוחד בהם.

60. הקשה הגרי"ז, הרי אדם אין לו ערך אמיתי שהרי בן חורין איננו יכול להמכר לעבד כנעני [שלפי זה נקבע המחיר לדמים] ואם כן, איננו כשדה ודקל.

ותירץ שמכל מקום מי שנודר דמי אדם וודאי כוונתו למחיר עבד שהרי אין לאדם שיווי אחר. עוד הקשה הגרי"ז, שהרי הדין הוא שערכין ודמים חייב הנודר באחריותם עד שיבואו לידי ההקדש, ויש להסתפק אם גם בנודר דמי דקל הדין כך שהוא חייב באחריותם עד שיבואו לידי ההקדש.

ואם נאמר שדין זה הוא רק בדמי אדם אבל בדמי דקל לא, אם כן, יש נפקא מינה מזה שהתרבה טומטום לדמים של אדם, שאם מדין דקל הרי אין חייבים באחריותם אך כשהתרבה כדמי אדם חייבים באחריות הדמים.

61. הקשה העולת שלמה, שכאן מבואר שהמקדיש עבדו זה הקדש, ואילו בגיטין מבואר בגמרא שהמקדיש עבדו יצא לחירות כי ודאי שלזה התכוון הבעלים.

ותירץ העולת שלמה, שהטעם שמשתחרר מבואר בגמרא כי מפרשים שהתכוון לעשותו עם קדוש [דהיינו, ישראל], וכל זה שייך רק כשהקדיש את כולו ויהיה על ידי זה ישראל גמור. אך כשהקדיש רק חלק הרי הוא יהיה רק חצי עבד וחצי בן חורין, ואיננו כישראל גמור לפי רבינא לעיל הסובר שפטור מהראיה, ושוב לא שייך לפרש זאת מלשון עם קדוש ושחרור אלא מלשון הקדש.

62. כתב רבינו גרשם שאי אפשר למכור

ואמר רב פפא, בטעם החילוק בין פרה לחמור ועבד, דהא מזדבן רישא דתורא בכי טבחה ולכן יש לו ערך בפני עצמו, ולפיכך דעתו של המקדיש ושל המוכר שיחול על הראש לבדו. מה שאין כן בחמור ועבד שאין דרך למכור את ראשם לחוד, ודאי כשמקדיש את ראשם מתכוון לחצי.

ומקשה אביי לרבה: והא חמור ופרה ליתנייהו בערכין, אינם נערכים, ומשום כך אין בהם דין של נידון בכבודו. ואף שראש הוא אבר שהנשמה תלויה בו אין כולו קדוש, אלא הראש בלבד בפרה או חצי בחמור,

בו! ומוכרים אותו וחולקים בדמים. וכן במכירה, אם אמר לחבירו ראש עבד מכור לך, משמנין [מעריכים] ביניהם, כמה הוא שוה ויחלקו את דמיו, [ונתקשה רש"י למה לגבי הקדש כתוב שותפות ובמכר כתוב משמנין] (63) (64).

והוא הדין ב"ראש חמור זה הקדש" הוא והקדש שותפין בו, וכן "ראש חמור מכור לך" משמנין ביניהם. אבל "ראש פרה מכור לך" לא מכר אלא ראשה של פרה ואין חולקים את כולה כמו בחמור. ולא עוד [רק במכר] אלא אפילו אמר "ראש פרה הקדש" אין להקדש אלא ראשה ולא את חציה.

ולחלוק את הדמים כי מעורב בהם חלק ההקדש שיש בו מעילה.

ופירש הגר"ז, שפדיון ודאי מועיל על חלק ההקדש וכמו בשאר הקדשות, וכוונת רבינו גרשם רק שאם מכרו את כולו והדמים מעורבים, לא מועילה חלוקה, כי רק הדיוט השותף עם הדיוט יכולים לעשות חלוקה. אך עם הקדש אי אפשר לעשות חלוקה.

63. והתוספות הביאו מרש"י שיש באמת חילוק, שבהקדש כיון שאדם מקדיש בעין יפה לכן ההקדש מקבל חצי. אך במכירה שאינו מוכר בעין יפה בזה מעריכים את האיבר שמכר לו לאיזה מלאכה הוא ראוי.

ובשיטה מקובצת הביא שהרא"ש פירש שהערכה שמעריכים לאיזה מלאכה ראוי האבר היא כך, שאם הוא מלמד תינוקות או זמר שעיקר מלאכתו בראשו הרי הראש הוא עיקר השוויון, ואם עובד בידו או ברגלו הרי הם עיקר השוויון. אך הרא"ש תמה על זה שהרי בלי הראש אי אפשר לעשות שום מלאכה. עוד כתב בשיטה מקובצת לבאר את שינוי

64. הרמב"ם [פ"ה מערכין הי"ז] מפרש שראש עבד זה הקדש חייב להקדש את דמי ראשו של העבד, והראב"ד שם משיג עליו, כיון שלשון הברייתא הוא והקדש שותפין בו ולשון שותפים סתם משמע חצי חצי והיינו שיש להקדש חצי העבד.

ופירש הכסף משנה ששינוי לשון הברייתא למד הרמב"ם כך, שלגבי מכירה כתוב משמנים ואילו בהקדש כתוב שותפים ומכאן הוכיח הרמב"ם שבהקדש יש להקדש רק את דמי ראשו. ובמכירה פסק הרמב"ם [פכ"ז ממכירה ה"ח] שהמוכר ראש עבד או חמור הרי זה מכר את חציו, הרי שלפי הרמב"ם הדין הפוך מאשר לפי רש"י, שלפי רש"י [המובא בתוספות] בהקדש הקדיש חצי ובמכירה מכר רק את הראש, ואילו לפי הרמב"ם במכירה מכר חצי ובהקדש רק את הראש.

שכתוב לגבי ערכין שהם ניתנים לבדק הבית, ולמדים מזה רק לנדר דמים לבדק הבית ולא לקדשי מזבח.

ועוד מקשה אביי: **במאי אוקימתה לברייתא? בקדשי מזבח. אימא סיפא של הברייתא: ולא עוד, אלא אפילו אמר ראש פרה זו הקדש אין להקדש אלא ראשה: אמאי? והרי ראויה להקרבה, וחלה בה קדושת הגוף, ותפשוט קדושה בכלה ואף שלא הקדיש אלא את ראשה.**

ומוכיח כך אביי: **מי לא תניא: האומר רגלה ה-א של בהמה זו עולה, יכול תהא כולה (67) עולה, ותיקרב? תלמוד לומר "כל אשר יתן ממנו**

וקשה על רבה שאמר שאף מי שאינו בערכין, בדמים הוא נידון בכבודו (65).

ומשיב רבה: **ולטעמיה, שהסיבה בפרה וחמור היא משום שאינם בערכין, עדיין תיקשי לך עבד שגם כן אין כולו קדוש, ואף דאיתיה בערכין כמבואר במשנה, ואין נידון בכבודו.**

אלא אומר רבה, צריך לחלק כך: **לא קשיא הא** שאינו נידון בכבודו — מדובר בקדשי **מזבח**, שאמר ראש חמור או ראש עבד זה לדמי עולה. וזה שאמרנו נידון בכבודו בנודר דמיו, זה רק בקדשי (66) **בדק הבית**, כי דין נידון בכבודו נלמד מהפסוק "נפשות",

ומה שייך פשטה באופן כזה.

66. **השער המלך** [פ"ה מערכין] מקשה שבחולין [קלה] מבואר בגמרא שמי שהקדיש בהמה לבדק הבית ואמר שמקדיש חוץ מהגיזה אין הגיזה קדושה, והלא כאן מבואר בגמרא שהמקדיש לבדק הבית אבר שהנשמה תלויה בו נהיה הכל קדוש.

ולפי המבואר בהערה הקודמת מהשפת אמת אין זו קושיא, שדברי הגמרא כאן הם רק במתחייב דמים. אך שם מדובר במקדיש את גוף הבהמה ובזה קדוש רק מה שהקדיש.

67. עמד הגרי"ז, מהי הסברא שתהיה כולה עולה? וכתב, שאולי הכוונה היא שתפשוט הקדושה בכלה, גם באבר שאין הנשמה תלויה בו, וכדעת התנאים הסוכרים שגם בזה יש דין פשטה בכלה, כמובא בהמשך הברייתא.

עוד כתב לבאר, שבמסכת גיטין מבואר בגמרא שהמקדש אשה שהיא חצי שפחה וחצי בת חורין ואחר כך השתחררה לגמרי, יש דין "גמרי קידושין", שנהיית מקודשת לגמרי.

65. הקשה השפת אמת שלכאורה אין זה דומה כלל, שכל הדין של נידון בכבודו הוא רק כשנדר דמים ובזה הסברא ששיווי דבר שהנשמה תלויה בו הוא כדמי כולו. אך בברייתא כאן הרי מדובר כשהקדיש את גוף העבד והחמור ואם כן, ההקדש הוא שותף בהם ומגיע להקדש רק כפי חלקו.

והביא שהרמב"ם [פ"ה מערכין הי"ח] כתב: אבל בקשי בדק הבית האומר דמי ראש חמור זה או כבדו הקדש וכו' והוא דבר שהנשמה תלויה בו הרי זה חייב דמי כולו. עכ"ל.

הרי שהביא הרמב"ם את הדין לגבי חיוב דמים ולא לגבי מקדיש גופו של העבד והחמור.

אלא שדברי הרמב"ם תמוהים שהרי בברייתא כתוב שהקדיש את הראש ואילו הרמב"ם כתב שחייב דמים.

והגרי"ז רצה לפרש את הרמב"ם שיש כוונת קדושת דמים שמקדיש את החפץ ולא חל בחפץ שום קדושה אלא רק לענין שיהיה חיוב דמים על המקדיש. אך תמה שאם כן, מה קושיית הגמרא בהמשך שתתפשט הקדושה בכל הבהמה, והרי לא חל שום קדושה בגוף הבהמה